

הדרגות בצה"ל

חלק ראשון

להחזיק, להתמצא", בארמית "אלף - ללמוד, ללמד", וכן באכדית ובאוגריתית. אלה המשמעויות העיקריות במקרא: 1. ללמוד, ללמד - "אם-אין אַתָּה שָׁמַע-לִי הִכָּרֵשׁ וְאַאֲלֹכְךָ חֲכָמָה" (איוב ל"ג: 33) 2. מנהיג - "אַלֶּה בְּנֵי-עֶשָׂו וְאַלֶּה אֱלֹפִיהֶם הוּא אֲדֹמ" (בראשית ל"ו: 19). רד"ק מפרש "מלך בלא כתר" 3. מדריך - "וְאַתָּה אָנֹשׁ כְּעֶרְכִּי אֱלֹפִי וּמְיֻדְעִי" (תהלים נ"ה: 14). רד"ק מפרש בין היתר "שהיה רבו ומלמדו" 4. בעל - "אַל-תֶּאֱמִינוּ בְּרַעַל-אֶל-תִּבְחָחוּ בְּאֱלוֹף מִשְׁכַּבְתִּי חִיקֶךָ שְׁמֹר פִּתְחֵי-פִיךָ" (מיכה ז: 5). הפירוש הזה הוא במילונים המדעיים בשל ההקשר שבפסוק, אף כי הפרשנים היהודים מפרשים "גדול, שר" 5. בקר - "בְּרוּךְ פְּרִי-בִטְנֶךָ וּפְרֵי אֲדָמְתֶךָ וּפְרֵי בְהֵמְתֶךָ שֶׁגֵּר אֲלֶיךָ וְעִשְׂתָּרוֹת צֹאנֶיךָ" (דברים כ"ח: 4). רש"י אומר: "ולדות בקר שהבהמה משגרת ממעיה" 6. המספר אלף - "אֲלֶפֶת לַמָּטָה אֲלֶפֶת לַמָּטָה לְכָל מֵטוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלַחוּ לְצִבָּא" (במדבר ל"א: 4). כל המשמעויות האלה הן נגזרות סמנטיות של המשמעות הבסיסית "ללמוד וללמד". בלשון חז"ל נוספה גם המשמעות של שם האות אלף. גם היא נגזרת של המשמעות הבסיסית. המשמעות הראשונית של האות היא "ראש של שור", על שם צורת האות בעברית הקדומה ובשפות הקרובות - פניקית וכנענית. בלשון חז"ל יש עוד תת-משמעות, נגזרת של משמעות מספר 3: תלמיד חכם גדול בתורה: "עמד רבי טרפון ונשקו על ראשו אמר לו רבי אלופי רבי בחכמה ואלופי בדרך ארץ" (מסכתות קטנות כלה א': 21). ייתכן כי הרחבה זו הייתה על סמך הפסוק: "וְאַתָּה אָנֹשׁ כְּעֶרְכִּי אֱלֹפִי וּמְיֻדְעִי" (תהלים נ"ה: 14). בתלמוד הבבלי מוצאים פעמים "אלופים בתורה ובמצוות" (מסכת ברכות י"ז: 1). המילה הייתה חביבה על הפייטנים ועל סופרי ההשכלה, בייחוד אברהם מאפו ויוסף חיים ברנר. בעברית החדשה התווספה משמעות נוספת: champion, כגון אלוף עולם, אלוף אולימפי ועוד.

הצירוף המעניין ביותר החוצה את כל

גוריון את המילה "תרתן". הוא תיאר את המילה וציין שמשמעותה היא גנרל בצבא אשור. אחד מנימוקיו היה שהמילה קצרה וש אפשר להרכיב דרגות כגון סגן תרתן או רב תרתן. במכתב תשובה מ-24 באפריל 1949 דחה בן-גוריון את ההצעה בטענה שזהו כנראה שם פרטי - שכן כתוב במקור "תרתן" ולא "התרתן". חודשיים מאוחר יותר קבעו בן-גוריון והרמטכ"ל יעקב דורי את השם "אלוף" לדרגת הגנרל.

הראשון שהוענקה לו דרגת אלוף היה יואל מרכוס - איש מח"ל, קצין יהודי בצבא ארצות הברית, ממתנדבי חו"ל שבאו לאמן את היחידות הלוחמות בארגון ההגנה במלחמת העצמאות. הוא מונה למפקד חזית ירושלים ב-28 במאי 1948, זמן קצר לאחר הכרזת העצמאות ויום כיבוש העיר העתיקה, אז הוענקה לו דרגת אלוף. מרכוס נהרג שלושה שבועות מאוחר יותר במפקדתו באברגוש מכדור שנורה בטעות מרובה של אחד מחייליו.

השורש של המילה, אל"ף, נפוץ מאוד בעברית וביתר השפות השמיות. רק במקרא ובלשון חז"ל גם יחד יש לו שבע משמעויות שכולן נגזרות מן המשמעות הבסיסית של "ללמוד וללמד". משמעויות אלה נמצאות גם בשפות שמיות נוספות, כגון בערבית "אלף -

הראשון שהוענקה לו דרגת אלוף היה יואל מרכוס - איש מח"ל, קצין יהודי בצבא ארצות הברית, ממתנדבי חו"ל שבאו לאמן את היחידות הלוחמות בארגון ההגנה במלחמת העצמאות

כל שמות הדרגות בצה"ל הם מילים עבריות. יש חמש מילים לדרגות בסיסיות ושלוש מהן נמצאות במקרא: אלוף, סגן, סרן. נוספות להן שתיים שאינן במקורות: סמל וטוראי - הבנויות על פי ה"טור" המקראי. חלק מן השמות נקבעו עוד לפני הקמת צה"ל במחתרות או במסגרות אחרות. בספרו "לשון נולדה, הלשון הצבאית העברית והתפתחותה" משנת 1992, כותב אברהם עקביא, חוקר תולדות התפתחות הלשון הצבאית: "זמן קצר לאחר הקמת המדינה נקבעו דרגות וסימני דרגות למשרתים בצה"ל. יש להניח כי יעקב דורי, הרמטכ"ל הראשון, היה פעיל בנדון. ביום 31 באוגוסט 1948, ניתנו לראשונה הדרגות". בחלק הראשון של מאמר זה נדון בשלוש דרגות הקצונה היסודיות: אלוף, סרן וסגן, ובחלק השני בשאר הדרגות: סמל, טוראי, נגד וחובל.

אלוף

דרגת האלוף נקבעה אחרונה מבין חמש הדרגות הבסיסיות. היו התלבטויות רבות והצעות למכביר. ב-1948, נעשו חיפושים קדחתניים לקבוע שמות עבריים לדרגות בצה"ל, שהוקם זמן קצר קודם לכן. לצורך כך היו חילופי מכתבים בין נשיא ועד הלשון העברית הפרופ' נ"ה טור-סיני לדוד בן-גוריון. האחרון פנה לטור-סיני בבקשה לסייע בקביעת מונח עברי לדרגת "גנרל". ב-17 באפריל 1948 הציג טור-סיני במכתב לבן-

תקופותיה של העברית הוא "אלוף נעורים". הצירוף מופיע פעמיים במקרא. מן הדרגה אלוף מצויות בצה"ל ההסתעפויות: רב אלוף, סגן אלוף, אלוף משנה, תת אלוף. דרגות רב אלוף וסגן אלוף נקבעו בסוף יולי 1948 עם שאר דרגות צה"ל. דרגת אלוף משנה נקבעה ב-1950, ואילו התת אלוף נקבע ביולי 1968 לאחר מלחמת ששת הימים.

עם הקמת צה"ל ועם קביעת הדרגות נקבעה המילה סרן בעבור הדרגה captain וממנה נגזרה הדרגה רב סרן

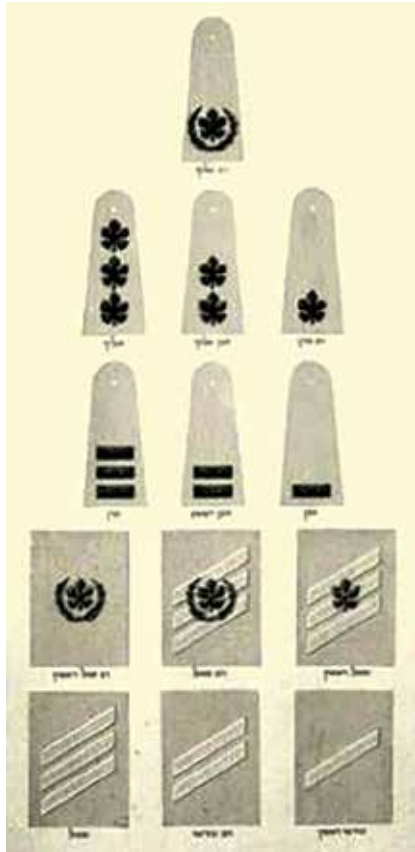
סרן
 גם המילה סרן היא מילה מקראית המופיעה רק בצורת רבים – סַרְנִים – בדרך כלל בצירוף "סַרְנֵי פִּלְשְׁתִּים" ומעט בצורה "הסרנים": "חֲמִשָּׁתַּי סַרְנֵי פִּלְשְׁתִּים וְכָל הַכְּנַעֲנִי וְהַצִּדְוִי וְהַחִזִּי יֵשֵׁב הַר הַלְּבָנוֹן מִהַר בְּעַל חֲרָמוֹן עַד לְבָאֵר חֲמַת" (שופטים ג': 3). בפירושו של רש"י ל"סרני פלשתים" **בשמואל א'**, ו': 4, על סמך הנאמר ב**יהושע** ג': 13: "חמישה הם העזתי והאשדודי והאשקלוני הגתי והעקרוני", מפרש "הם עובדי כוכבים", כלומר זרים. במילים אחרות אלה היו שליטי הערים האלה, אולי נסיכים, אולי מושלים. לא מלכים, מפני שהוא מצייץ במקום אחר שלגת היה מלך, אכיש מלך גת. המילה נחשבת מילה פלשתית - היא איננה בשפות שמיות אחרות. נשאלת השאלה האם יכולים אנו לשייך את השפה הפלשתית שאין אנו מכירים, למשפחת שפות כלשהי. עלינו לברר מי היו הפלשתים. המקרא מגדיר אותם "ערלים" (**שמואל א'** י"ד: 6), ועוד ידוע כי באו מאיי הים. אומר לנו הנביא עמוס (**עמוס** ט': 7), כי ה' העלה את הפלשתים מכפתור וכך אומרים גם ירמיה וצפניה. לכן יש להניח כי כפתור היא למעשה כרתים. בצבא דוד אנו מוצאים את "הכרתי והפלתי" (כגון **שמואל ב'** ט"ו: 18), שלדעת הפרופ' י' קוטשר אינם אלא "הכרתי והפלשתי" ועקב תהליך פונטי ידוע, ה"פלשתי" הפך ל"פלטני". אם כן הם הגיעו מאיי הים ומאסיה הקטנה ולדעת קוטשר המילה סרן הייתה פלשתית או שאולה מאחת

משפות אסיה הקטנה. זאת בשל הימצאה של המילה ביוונית בצורה tyrannos במשמעות של "שליט". המשמעות המודרנית של "עריץ" נתקבלה מאוחר יותר. וחזרה לעברית שגם בה היא מופיעה בהקשר הפלשתי בלבד ואיננה כלל בלשון חז"ל. בפעמים אחדות שמופיעה המילה "סרן" עד המאה העשרים היא תמיד בצירוף "סרני פלשתים", חוץ מפעם אחת אצל אחד מראשוני סופרי ההשכלה ברוך לינדא, אשר כותב בספרו "ראשית לימודים א" משנת 1788: "סרנים ונשיאים קטנים אשר להם חלק קטן ממדינה למשול". עם הקמת צה"ל ועם קביעת הדרגות נקבעה המילה בעבור הדרגה captain וממנה נגזרה הדרגה רב סרן.

סגן
 המילה סגן מופיעה במקרא קרוב ל-20 פעמים, תמיד בצורת רבים: סַגְנִים. לכן יש בעיה עם הניקוד וההגייה של המילה ביחיד. בן-יהודה מנקד את המילה סַגְן, אבל כותב בהערה שהניקוד הזה הוא על פי ההתאמה לניקוד המילה בארמית סַגְן, ומצייץ עוד כי הפייטנים מנקדים את המילה סַגְן. הניקוד הזה בא לדעתי עקב החיבה הרבה של הפייטנים למשקל השמות הסגוליים: הַגָּה, פֶּגֶשׁ, דָּפֶק ועוד.

בניגוד לסרן, המילה איננה מילה עברית, אלא מילה שמית שאולה מן האכדית - šaknu, ופירושה מפקד או ממונה על עיר או מחוז כבוש. היא למעשה המילה העברית "סוכן" שחזרה אלינו בגרסה האכדית בצורת סגן. המילה "סוכן" נמצאת במקרא פעמים אחדות ומשמעותה בדרך כלל משרת. נדון בה בקרוב בפרק על סוכני מודיעין. המילה סגן נמצאת גם בארמית בצורה סַגְנָא. במקרא יש לה שתי משמעויות: א. ממונים אשורים או בבליים, למשל "לְבָשִׁי תְּכַלֵּת פְּחוֹת וּסְגָנִים בְּחוּרֵי חֲמֹד כָּלֶם פְּרָשִׁים רִכְבֵּי סוּסִים" (**יהזקאל** כ"ג: 6). ב. שליטים ביהודה - נמצא רק

המילה סגן מופיעה במקרא קרוב ל-20 פעמים, תמיד בצורת רבים: סגנים

דרגות צה"ל בראשית דרכו

בספרי עזרא ונחמיה, כלומר בימי בית שני: "וְהַסְגָּנִים לֹא יַעֲדוּ אֶנְהָ הַלְּכָתִי וּמָה אֲנִי עֹשֶׂה וְלַיהוּדִים וְלַכְּנָנִים וְלַחֲרִים וְלַסְגָּנִים וְלַיֹּאֲדָר עֹשֶׂה הַמְּלָאכָה עַד כֵּן לֹא הִגְדַּתִּי" (**נחמיה** ב': 16). בלשון חז"ל המילה קיבלה משמעות של משנה לכהן הגדול, סגן הכהנים: "רבי חנינא סגן הכהנים אומר" (מסכת אבות ג': 2). המילה הייתה נפוצה גם אצל הפייטנים, אך אין מוצאים אותה אחר כך עד למאה התשע עשרה. בשנות החמישים וביתר שאת בשנות השישים של המאה התשע עשרה החלה המילה להופיע בעיתונות של התקופה. בדרך כלל היה צורך בהסבר, בהיותה חדשה לקוראים: "האדון סגן המזכיר (וויצעקאנצלער) קרא לראשונה את המכתב בלחש" ("המליץ", מאי 1863). העורך של העיתון העברי שיצא לאור באודסה מצא לנחוץ לתרגם בסוגריים את סגן המזכיר ליידיש. אם כן המילה הייתה כמאה שנה במשמעות של משנה בלבד עד להקמת צה"ל. עם הקמת צה"ל המילה נקבעה בעבור הדרגה lieutenant ונקבעה גם דרגת המשנה סגן משנה.

